

FRANSIYA TA'LIM TIZIMINING "DUAL BOSQICHI" XUSUSIYATLARI

XUSHBAKOVA NODIRA TURG'UNOVNA

Termiz iqtisodiyot va servis Universiteti

Pedagogika ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Fransiya ta'lim tizimida muhim o'rin tutuvchi dual ta'lim bosqichining mazmuni, tuzilishi va amaliy ahamiyati keng yoritib berilgan. Dual ta'lim modeli nazariya va amaliyotni uyg'unlashtirishga asoslangan bo'lib, unda ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalari o'rtasidagi hamkorlik yetakchi o'rin egallaydi. Maqolada Fransiya dual ta'limining shakllanish tarixi, huquqiy asoslari, asosiy yo'nalishlari hamda o'quvchi va ish beruvchilar uchun yaratilgan imkoniyatlar tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu modelning pedagogik, ijtimoiy va iqtisodiy samaradorligi ilmiy-nazariy jihatdan asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari Fransiya tajribasi asosida dual ta'limni boshqa davlatlar ta'lim tizimiga moslashtirish imkoniyatlarini aniqlashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Fransiya ta'lim tizimi, dual ta'lim, kasbiy ta'lim, nazariya va amaliyot integratsiyasi, o'quv-amaliy tayyorgarlik, mehnat bozori, professional kompetensiya.

Kirish qism: Zamonaviy ta'lim tizimlarining asosiy vazifalaridan biri — mehnat bozorida raqobatbardosh, amaliy ko'nikmalarga ega bo'lgan mutaxassislarni tayyorlashdan iboratdir. Shu nuqtai nazardan, ko'plab rivojlangan davlatlarda, jumladan Fransiya, dual ta'lim modeli keng joriy etilgan. Ushbu model o'quvchilarning nazariy bilimlarni ta'lim muassasasida, amaliy ko'nikmalarni esa bevosita ishlab chiqarish jarayonida egallashini ta'minlaydi.

Fransiya ta'lim tizimida dual bosqich asosan kasbiy va o'rta maxsus ta'lim doirasida amalga oshiriladi hamda davlat, ta'lim muassasalari va ish beruvchilar o'rtasidagi uzviy hamkorlikka asoslanadi.

Dual ta'lim tushunchasi va uning Fransiya ta'lim tizimidagi o'rni. Dual ta'lim tushunchasi zamonaviy ta'lim nazariyasida nazariya va amaliyotni uyg'unlashtirishga

asoslangan ta'lim modeli sifatida talqin etiladi. "Dual" atamasi ikki tomonlama, ya'ni o'quv jarayonining bir vaqtning o'zida ta'lim muassasasi va ishlab chiqarish muhiti doirasida tashkil etilishini anglatadi. Ushbu modelda o'quvchi nazariy bilimlarni o'quv yurtida egallasa, amaliy ko'nikma va malakalarni bevosita ish joyida, real ishlab chiqarish sharoitida shakllantiradi.

Fransiya ta'lim tizimida dual ta'lim, avvalo, yoshlarni mehnat bozoriga samarali tayyorlash, ularning kasbiy kompetensiyalarini erta bosqichda rivojlantirish va ish bilan bandlik darajasini oshirishga xizmat qiluvchi strategik yo'nalish sifatida qaraladi. Dual ta'lim bu mamlakatda tasodifiy tajriba emas, balki davlat siyosati darajasida qo'llab-quvvatlanadigan, huquqiy va tashkiliy jihatdan mustahkamlangan tizimdir.

Fransiyada dual ta'limning o'rni, asosan, kasbiy va o'rta maxsus ta'lim tizimi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, u apprentissage (shogirdlik) va alternance (navbatma-navbat ta'lim) shakllarida amalga oshiriladi. Bu shakllar orqali o'quvchi nafaqat kasb sirlarini o'rganadi, balki mehnat munosabatlarning haqiqiy ishtirokchisiga aylanadi. Ya'ni o'quvchi ta'lim oluvchi bilan bir qatorda korxona xodimi maqomiga ham ega bo'ladi.

Fransiya ta'lim tizimida dual ta'lim quyidagi vazifalarni bajaradi:

- ta'lim mazmunini mehnat bozori ehtiyojlariga moslashtirish;
- o'quvchilarda kasbiy mas'uliyat, mehnat intizomi va mustaqillikni shakllantirish;
- nazariy bilimlarning amaliyotda mustahkam o'zlashtirilishini ta'minlash;
- yoshlar o'rtasida ishsizlik darajasini kamaytirish.

Shuningdek, dual ta'lim Fransiyada ta'lim va iqtisodiyot o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'minlovchi mexanizm sifatida ham namoyon bo'ladi. Ish beruvchilar o'quv jarayonida bevosita ishtirok etib, kadrlar tayyorlash sifatiga ta'sir ko'rsatadi, ta'lim muassasalari esa real ishlab chiqarish ehtiyojlariga mos o'quv dasturlarini ishlab chiqadi.

Pedagogik nuqtai nazardan, dual ta'lim o'qituvchi va ishlab chiqarish murabbiyining hamkorligini talab etadi. Bu esa pedagogik jarayonda kompetensiyaviy yondashuvni kuchaytiradi va ta'lim samaradorligini oshiradi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, dual ta'lim Fransiya ta'lim tizimida nazariya va amaliyotni uyg'unlashtirgan, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishga xizmat qiluvchi muhim bosqich bo'lib, uning o'rni tobora mustahkamlanib bormoqda.

2. Fransiyada dual ta'limning huquqiy va tashkiliy asoslari

Fransiyada dual ta'limning huquqiy va tashkiliy asoslari davlat siyosati darajasida shakllantirilgan bo'lib, u yoshlarni kasbiy tayyorlash, mehnat bozoriga integratsiyalash va bandlikni oshirishga qaratilgan strategik maqsadlarga xizmat qiladi. Dual ta'lim tizimi qat'iy normativ-huquqiy hujjatlar, aniq tashkiliy mexanizmlar hamda davlat, ta'lim muassasalari va ish beruvchilar o'rtasidagi hamkorlikka asoslanadi.

2.1. Dual ta'limning huquqiy asoslari.

Fransiyada dual ta'lim quyidagi asosiy normativ-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solinadi:

- Fransiya Ta'lim kodeksi (Code de l'éducation) — dual ta'limning ta'lim tizimidagi o'rnini, diplom va malaka berish tartibini belgilaydi;
- Fransiya Mehnat kodeksi (Code du travail) — apprentissage va alternance jarayonidagi mehnat munosabatlari, shartnoma turlari, ish vaqti, mehnat haqi va ijtimoiy himoya masalalarini tartibga soladi;
- Kasbiy tayyorgarlik va bandlikka oid davlat dasturlari — dual ta'limni rivojlantirishga qaratilgan strategik hujjatlar hisoblanadi.

Mazkur hujjatlar asosida dual ta'lim oluvchi shaxs ikki tomonlama maqomga ega bo'ladi: u bir vaqtning o'zida ta'lim oluvchi va ishchi sifatida e'tirof etiladi. O'quvchi korxona bilan rasmiy mehnat shartnomasi tuzadi va belgilangan miqdorda ish haqi oladi. Bu holat uning ijtimoiy himoyasini va mehnat huquqlarini kafolatlaydi.

2.2. Dual ta'limning tashkiliy asoslari.

Fransiyada dual ta'limni tashkil etish ko'p tomonlama hamkorlikka asoslanadi. Ushbu jarayonda quyidagi subyektlar ishtirok etadi:

- davlat organlari — normativ-huquqiy tartibga solish va moliyalashtirish;
- ta'lim muassasalari (litseylar, kasb-hunar markazlari, oliy ta'lim muassasalari) — nazariy tayyorgarlikni ta'minlash;
- ish beruvchilar va korxonalar — amaliy tayyorgarlik va ishlab chiqarish tajribasini tashkil etish;
- savdo-sanoat palatalari va kasbiy uyushmalar — muvofiqlashtiruvchi va nazorat qiluvchi rolni bajaradi.

Dual ta'lim jarayonida o'quv rejalari va dasturlari ta'lim muassasalari va ish beruvchilar hamkorligida ishlab chiqiladi. Nazariy mashg'ulotlar va amaliy ishlar o'zaro muvofiqlashtirilgan holda olib boriladi, bu esa ta'lim mazmunining mehnat bozori talablariga mosligini ta'minlaydi.

2.3. Moliyalashtirish va rag'batlantirish mexanizmlari.

Fransiyada dual ta'lim davlat tomonidan faol qo'llab-quvvatlanadi. Ish beruvchilarga o'quvchilarni qabul qilgani uchun soliq imtiyozlari va moliyaviy subsidiyalar beriladi. Bu esa korxonalarni dual ta'lim jarayonida faol ishtirok etishga undaydi.

Pedagogik jihatdan esa dual ta'lim o'qituvchi va ishlab chiqarish murabbiylari o'rtasidagi hamkorlikni talab qiladi. Bu holat ta'lim jarayonida kompetensiyaviy yondashuvni kuchaytirib, ta'lim sifatining oshishiga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, Fransiyada dual ta'limning huquqiy va tashkiliy asoslari mukammal ishlab chiqilgan bo'lib, u ta'lim tizimi va iqtisodiyot o'rtasidagi barqaror hamkorlikni ta'minlaydi hamda dual ta'limning samarali faoliyat yuritishiga mustahkam zamin yaratadi.

3. Dual bosqichning asosiy shakllari. Fransiya ta'lim tizimida dual bosqich bir nechta aniq tashkiliy shakllarda amalga oshiriladi. Ushbu shakllar o'quvchilarning yosh xususiyatlari, ta'lim darajasi hamda mehnat bozori ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda ishlab chiqilgan bo'lib, nazariya va amaliyotni uyg'unlashtirishga qaratilganligi bilan ajralib turadi. Dual bosqichning asosiy shakllari quyidagilardan iborat.

3.1. Apprentissage (shogirdlik asosidagi dual ta'lim)

Apprentissage Fransiyada dual ta'limning eng qadimiy va keng tarqalgan shakli hisoblanadi. Ushbu modelda o'quvchi ta'lim muassasasi bilan bir qatorda ishlab chiqarish korxonasi bilan ham shartnoma tuzadi. O'quvchi haftaning ma'lum kunlari ta'lim muassasasida nazariy bilimlarni egallasa, qolgan vaqtini korxonada amaliy faoliyat bilan shug'ullanadi.

Apprentissage shaklining asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- o'quvchi rasmiy ravishda ish bilan band hisoblanadi;
- mehnat shartnomasiga asosan ish haqi oladi;
- ishlab chiqarishdagi murabbiy tomonidan amaliy ko'nikmalarga ega bo'ladi;
- ta'lim yakunida davlat tomonidan tan olinadigan diplom yoki malaka sertifikatini qo'lga kiritadi.

Ushbu shakl, asosan, o'rta maxsus va kasbiy ta'lim tizimida qo'llaniladi hamda yoshlarning mehnat bozoriga tez moslashishiga xizmat qiladi.

3.2. Alternance (navbatma-navbat ta'lim modeli)

Alternance — bu ta'lim va ish faoliyatining ketma-ket almashinuviga asoslangan dual ta'lim shaklidir. Bu modelda o'quvchi ma'lum bir davr davomida ta'lim muassasasida o'qib, keyingi davrda korxonada amaliy faoliyat olib boradi. Alternance shakli oliy ta'lim tizimida, xususan, universitetlar va oliy kasbiy maktablarda keng qo'llaniladi.

Alternance modelining asosiy xususiyatlari:

- o'qish va ish faoliyatining muvozanatli integratsiyasi;
- nazariy bilimlarni real ishlab chiqarish sharoitida mustahkamlash;
- ish beruvchilarning ta'lim jarayonida bevosita ishtiroki;
- bitiruvchilarning ish bilan ta'minlanish imkoniyatlarining yuqoriligi.

3.3. Formation en alternance élargie (kengaytirilgan alternansiya shakli)

So'nggi yillarda Fransiyada dual ta'limning yanada moslashuvchan shakllari ham rivojlanmoqda. Kengaytirilgan alternansiya modeli ta'lim muassasalari, bir nechta korxonalar va professional tashkilotlar o'rtasidagi hamkorlikka asoslanadi. Bu shakl o'quvchiga turli ishlab chiqarish muhitlarida tajriba orttirish imkonini beradi.

Mazkur shakl quyidagi afzalliklarga ega:

- kasbiy tajribaning kengayishi;
- mehnat bozoridagi turli talablarni o'rganish;
- moslashuvchan kasbiy kompetensiyalarning shakllanishi.

Xulosa qilib aytganda, Fransiya ta'lim tizimidagi dual bosqichning asosiy shakllari o'quvchilarning nazariy bilimlarini amaliy ko'nikmalar bilan uyg'unlashtirishga xizmat qiladi. Ushbu shakllarning xilma-xilligi ta'lim tizimining moslashuvchanligini oshirib, mehnat bozorining real ehtiyojlariga javob beradigan mutaxassislar tayyorlash imkonini yaratadi.

4. Dual ta'lim bosqichining pedagogik va ijtimoiy xususiyatlari. Fransiya ta'lim tizimidagi dual bosqich quyidagi xususiyatlar bilan ajralib turadi:

- nazariya va amaliyotning uzviy bog'liqligi;
- o'quvchilarda kasbiy mas'uliyat va mehnat intizomini shakllantirish;
- ish beruvchilarning ta'lim jarayonida faol ishtiroki;
- bitiruvchilarning ish bilan ta'minlanish darajasining yuqoriligi.

Pedagogik nuqtai nazardan, dual ta'lim o'qituvchidan ham, ishlab chiqarish murabbiyidan ham yuqori darajadagi kasbiy kompetensiyani talab etadi.

5. Dual ta'limning afzalliklari va samaradorligi. Fransiya tajribasi shuni ko'rsatadiki, dual ta'lim modeli ta'lim sifati, bandlik va iqtisodiy rivojlanishga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ushbu modelning afzalliklari va samaradorligi pedagogik, ijtimoiy hamda iqtisodiy ko'rsatkichlar orqali namoyon bo'ladi.

5.1. Pedagogik afzalliklar

Dual ta'lim o'quvchilarning nazariy bilimlarini real ish jarayonida qo'llash imkonini beradi. Natijada:

- bilimlar amaliy faoliyat bilan mustahkamlanadi;
- kasbiy kompetensiyalar erta bosqichda shakllanadi;
- mustaqil qaror qabul qilish va muammolarni hal etish ko'nikmalari rivojlanadi;
- ta'lim motivatsiyasi va mas'uliyat hissi ortadi.

Shuningdek, o'qituvchi va ishlab chiqarish murabbiyi o'rtasidagi hamkorlik o'quv jarayonining uzluksizligini ta'minlab, kompetensiyaviy yondashuvni kuchaytiradi.

5.2. Ijtimoiy samaradorlik

Dual ta'lim yoshlarning mehnat bozoriga moslashuvini tezlashtiradi va ularning bandlik darajasini oshiradi. Fransiya dual ta'lim bitiruvchilarining katta qismi o'qishni tugatgach qisqa muddat ichida ish bilan ta'minlanadi. Bu esa:

- yoshlar o'rtasidagi ishsizlik darajasining pasayishiga;
- ijtimoiy barqarorlikning mustahkamlanishiga;
- kasbiy ijtimoiylashuv jarayonining jadallashishiga olib keladi.

Bundan tashqari, o'quvchilarning mehnat faoliyati davomida ish haqi olishi ularning iqtisodiy mustaqilligini oshiradi.

5.3. Iqtisodiy samaradorlik

Dual ta'lim iqtisodiyotning real sektori uchun bevosita foyda keltiradi. Ish beruvchilar:

- o'z ehtiyojlariga mos kadrlarni tayyorlash imkoniyatiga ega bo'ladi;
- kadrlarni qayta tayyorlash xarajatlarini kamaytiradi;
- ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi.

Davlat nuqtai nazaridan esa dual ta'lim bandlik siyosatining samarali vositasi bo'lib, mehnat bozorida malakali kadrlar taqchilligini kamaytirishga xizmat qiladi.

Umumiy samaradorlik va istiqbollar.

Fransiya tajribasi asosida aytish mumkinki, dual ta'lim modeli ta'lim va iqtisodiyot o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'minlaydi. Ushbu modelning barqaror faoliyat yuritishi:

- ta'lim sifatining oshishiga;
- raqobatbardosh inson kapitalini shakllantirishga;
- innovatsion iqtisodiy rivojlanishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, dual ta'limning afzalliklari va samaradorligi uni Fransiya ta'lim tizimining muhim tarkibiy qismiga aylantirgan. Mazkur tajriba boshqa mamlakatlar, jumladan O'zbekiston ta'lim tizimi uchun ham dolzarb va moslashtirishga arziydigan model hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Code de l'éducation de la République française. — Paris. (Fransiya ta'lim tizimi va dual ta'limning huquqiy asoslari bo'yicha)
2. Code du travail (France). — Paris. (Apprentissage va alternance tizimining mehnat-huquqiy jihatlari uchun)

3. CEDEFOP. Apprenticeship systems in Europe. — Luxembourg, 2019. (Yevropa, jumladan Fransiya dual ta'lim tizimi tahlili uchun)
4. UNESCO. Technical and Vocational Education and Training (TVET). — Paris, 2020. (Kasbiy va dual ta'limning pedagogik xususiyatlari uchun)
5. Eurydice. The Education System in France. — Brussels, 2021. (Fransiya ta'lim tizimining umumiy tuzilishi va dual bosqichi haqida ma'lumotlar uchun)